

AXBOROTLASHGAN JAMIYATDA SIYOSIY MENTALITETDAGI O'ZGARISHLAR**Jamoliddinov Barxayotbek Komiljon o'g'li****Namangan davlat universiteti tadqiqotchisi****Gmail: jamoliddinovbarxayotbek@gmail.com**<https://doi.org/10.5281/zenodo.21217055>

Ushbu maqola axborotlashgan jamiyat sharoitida siyosiy mentalitetning tarkibiy o'zgarishlarini konseptual tahlil qiladi. Maqsad siyosiy idrok, ishonch va ishtirok amaliyotlarida raqamli infratuzilma, ijtimoiy tarmoqlar va algoritmik vositachilik ta'sirida yuzaga keladigan transformatsion mexanizmlarni aniqlashdan iborat. Metodologiya sifatida siyosiy falsafa va ijtimoiy epistemologiya doirasidagi nazariy modellashtirish, diskurs-analiz va qiyosiy-istorik yondashuv uyg'unlashtirildi; empirik asos sifatida ochiq statistik ma'lumotlar, raqamli platformalarning ommaviy xatti-harakatga ta'siri haqidagi tadqiqotlar hamda mintaqaviy kontekstga doir manbalar sintez qilindi. Ilmiy yangilik sifatida siyosiy mentalitetning uch qatlamli modeli taklif etiladi: kognitiv xaritalash, affektiv rezonans va normativ orientatsiya; ularning har biri axborot oqimining tezligi, filtrlash arxitekturasini va raqamli ishtirokning xarajatlari bilan bog'liq tarzda izohlanadi. Natijalar siyosiy madaniyatni baholashda “raqamli ishonch” va “algoritmik legitimlik” mezonlarini joriy etish zarurligini ko'rsatadi.

Данная статья выполняет концептуальный анализ структурных изменений политического менталитета в условиях информатизированного общества. Цель состоит в выявлении трансформационных механизмов, посредством которых цифровая инфраструктура, социальные сети и алгоритмическое посредничество изменяют политическое восприятие, доверие и практики участия. Методология опирается на теоретическое моделирование в рамках политической философии и социальной эпистемологии, а также на дискурс-анализ и сравнительно-исторический подход; эмпирическая база представлена синтезом открытых статистических данных, исследований влияния цифровых платформ на массовое поведение и источников, релевантных региональному контексту. Научная новизна заключается в предложении трехслойной модели политического менталитета: когнитивное картирование, аффективный резонанс и нормативная ориентация; каждый слой объясняется через скорость информационных потоков, архитектуру фильтрации и издержки цифрового участия. Полученные выводы обосновывают необходимость введения критериев «цифрового доверия» и «алгоритмической легитимности» при оценке политической культуры.

This article offers a conceptual analysis of structural changes in political mentality under conditions of an information society. The aim is to identify transformation mechanisms through which digital infrastructure, social media, and algorithmic mediation reshape political perception, trust, and participation practices. The methodology combines theoretical modeling grounded in political philosophy and social epistemology with discourse analysis and a comparative-historical approach; the empirical basis relies on a synthesis of open statistical data, studies on platform effects on mass behavior, and sources relevant to the regional context. As a scientific contribution,

the article proposes a three-layer model of political mentality: cognitive mapping, affective resonance, and normative orientation, each linked to the speed of information flows, filtering architectures, and the cost structure of digital participation. The results justify introducing the metrics of “digital trust” and “algorithmic legitimacy” for assessing political culture and for designing communication policies that reduce polarization while preserving deliberative capacity.

Kalit so'zlar. axborotlashgan jamiyat; siyosiy mentalitet; raqamli ishonch; algoritmik vositachilik; siyosiy ishtirok; diskurs; legitimlik

Ключевые слова. информатизированное общество; политический менталитет; цифровое доверие; алгоритмическое посредничество; политическое участие; дискурс; легитимность

Keywords. information society; political mentality; digital trust; algorithmic mediation; political participation; discourse; legitimacy

Axborotlashgan jamiyat tushunchasi siyosiy hayotning ishlab chiqarilishi, tarqatilishi va iste'mol qilinishini belgilaydigan axborot resurslari ustuvor bo'lgan ijtimoiy tartibni anglatadi. Bu tartibning mexanizmi shundan iboratki, siyosiy mazmun endi faqat institutlar orqali emas, balki platformalar, tarmoqlar va algoritmik filtrlash orqali ham shakllanadi, natijada fuqarolarning siyosiy mentaliteti, ya'ni siyosiy hodisalarni idrok etish, baholash va ularga munosabat bildirishning nisbatan barqaror kognitiv-affektiv tizimi qayta quriladi. Masalan, avval siyosiy kun tartibini asosan televideniye va matbuot belgilagan bo'lsa, bugun ijtimoiy tarmoqlardagi tavsiya tizimlari bir xil voqeaning turli “talqin paketlari”ni ommaviylashtiradi va idrokda fragmentatsiyani kuchaytiradi. Jahon miqyosida internetdan foydalanuvchilar ulushi 2010 yildagi taxminan 30 foiz atrofidan 2023 yilga kelib 65 foizdan yuqoriga ko'tarilgani axborot muhitining deyarli universal tus olayotganini ko'rsatadi; bu o'zgarish siyosiy axborot iste'moli kanallarini ham keskin diversifikatsiya qildi. Ilmiy izoh sifatida, ushbu jarayonni tahlil qilish siyosiy falsafaning klassik kategoriyalari bo'lgan legitimlik, ishonch va jamoaviy iroda shakllanishi masalalarini yangi texnik vositachilik sharoitida qayta konseptualashtirishni talab etadi.¹

Siyosiy mentalitetdagi o'zgarishlar muammosi dolzarbligi axborotning ko'payishi avtomatik ravishda siyosiy ma'rifat oshishiga olib kelmasligi bilan belgilanadi. Mexanizm shundan iboratki, axborotning ortishi e'tibor resursini tanqislashtiradi, e'tibor tanqisligi esa qisqa, emotsional va tez tarqaladigan kontentning ustunligini kuchaytirib, qarorlar uchun zarur bo'lgan murakkab dalillarning chekinishiga sabab bo'ladi. Masalan, “trend” formatidagi xabarlar muhokama madaniyatini tezkor reaksiyaga yo'naltirib, uzoq muddatli siyosiy rejalashtirishga xos tafakkurni siqib chiqarishi mumkin. Platformalardagi o'rtacha kontent iste'moli vaqtining kuniga bir necha soatga yetishi, shu vaqt ichida minglab mikroimpulslar qabul qilinishi e'tibor iqtisodiyotining siyosiy oqibatlarini ko'rsatadi; ayrim tadqiqotlarda xabar lentasidagi qisqa siklli yangilanishlar “kognitiv charchash” ko'rsatkichlarini sezilarli oshirishi qayd etiladi. Ilmiy nuqtai nazardan, bu holat Habermasning ommaviy muhokama maydoni g'oyasini raqamli maydonda qayta ko'rib chiqish, shuningdek, Castells ta'kidlagan “tarmoqli jamiyat”da hokimiyatning kommunikativ shakllarini tahlil qilish zaruratini kuchaytiradi.²

¹ Toffler E. Uchinchi to'lqin. Moskva, AST, 2004. 784 b.

Floridi L. The Philosophy of Information. Oxford, Oxford University Press, 2011. 405 p.

² Habermas J. The Structural Transformation of the Public Sphere. Cambridge, Polity Press, 1989. 301 p.; Castells M. The Rise of the Network Society. Oxford, Wiley-Blackwell, 2010. 656 p.

Mavzu bo'yicha adabiyotlar holati siyosiy mentalitetni ko'pincha siyosiy madaniyat, siyosiy ijtimoiylashuv va kollektiv ong kategoriyalariga yaqinlashtirganini ko'rsatadi, biroq axborotlashuv sharoitida algoritmik vositachilik omili yetarli darajada operatsionallashmagan. Mexanizm darajasida ko'plab ishlar “ijtimoiy tarmoq ta'siri”ni umumiy ifodalar bilan tasvirlaydi, ammo tavsiya algoritmilarining filtrlash logikasi, ma'lumotlar profillashuvi va reklama bozorining siyosiy signallarni kuchaytirishi kabi mikrojarayonlar tizimli modelga kiritilmay qoladi. Masalan, bir xil siyosiy mavzu bo'yicha turli guruhlar mutlaqo turli dalillar to'plamini “haqiqat” sifatida qabul qilishi, aksariyat hollarda ularning axborot dietasi algoritmik segmentatsiya qilinganidan kelib chiqadi. Raqamli reklama bozorida mikro-nishonlash texnologiyalarining kengayishi kampaniyaviy xabarlarini yuzlab segmentlarga ajratish imkonini beradi; bu esa yagona ommaviy auditoriya tushunchasining yemirilishini tezlashtiradi. Ilmiy izoh sifatida, siyosiy mentalitetni axborot arxitekturasi bilan birgalikda ko'rish ijtimoiy epistemologiya doirasida “bilimning ishlab chiqarilishi” va “ishonchning taqsimlanishi” masalalarini institutsional emas, texnik-infratuzilmaviy darajada ham yoritadi.³

Ushbu maqolaning maqsadi axborotlashgan jamiyatda siyosiy mentalitetning o'zgarishlarini tushuntiruvchi konseptual model ishlab chiqish va uning empirik ko'rsatkichlar bilan mosligini baholashdan iborat. Mexanizm nuqtai nazaridan maqsad uch vazifaga ajraladi: birinchidan, siyosiy mentalitetning tarkibiy komponentlarini aniqlash; ikkinchidan, axborot oqimi va algoritmik filtrlash ularni qanday qayta sozlashini tushuntirish; uchinchidan, o'zgarishlarni baholash uchun ko'rsatkichlar tizimini taklif etish. Masalan, “raqamli ishonch”ni o'lchashda manbaga ishonch, tekshirish odati va platformaga institutsional munosabat kabi indikatorlar integratsiya qilinadi. Ko'plab mamlakatlarda yangiliklarni ijtimoiy tarmoqlar orqali olish ulushi 40 foiz va undan yuqori darajalarga yetgani haqidagi kuzatuvlar siyosiy axborotning platformalashuvini tasdiqlaydi; bu esa legitimlik va ishonchning yangi manbalarini aniqlashni talab qiladi. Ilmiy yangilik sifatida maqola siyosiy mentalitetni uch qatlamli tizim sifatida taklif etib, har bir qatlamni axborotlashuvning aniq texnik mexanizmlari bilan bog'laydi, amaliy ahamiyat esa siyosiy kommunikatsiya siyosatini rejalash va media savodxonlik dasturlarini dizayn qilishga doir tavsiyalarni asoslashda namoyon bo'ladi.

Materials and Methods. Tadqiqot materiali sifatida siyosiy mentalitet, raqamli kommunikatsiya va tarmoqli jamiyatga oid nazariy korpus, shuningdek ochiq statistik ma'lumotlar va platforma effektlari bo'yicha meta-tahliliy xulosalar tanlandi. Mexanizm shundan iboratki, nazariy manbalar “tushuncha apparati”ni beradi, statistik va ikkilamchi empirik ma'lumotlar esa modelning izohiy quvvatini tekshirish uchun kontekst yaratadi. Masalan, internet qamrovi, ijtimoiy tarmoqdan foydalanish chastotasi, onlayn siyosiy ishtirok shakllari va dezinformatsiya tajribasi haqidagi ochiq hisobotlar bir-biriga bog'lanib, siyosiy idrokda siljishlarning ehtimoliy yo'nalishlarini ko'rsatadi. Raqamli muhitni tavsiflashda vaqt qatori ko'rsatkichlari, ulanish tezligi, qurilmalar penetratsiyasi kabi indikatorlar ham hisobga olindi, chunki ular axborot oqimining tezligi va zichligini belgilaydi. Ilmiy izoh sifatida, bunday aralash materiallar bilan ishlash siyosiy falsafadagi normativ tushunchalarni ijtimoiy fanlarning o'lchov amaliyotlari bilan muvofiqlashtirish imkonini beradi, ya'ni nazariya empirik “iz” qoldiradigan ko'rsatkichlar orqali aniqlashtiriladi.⁴

Metodologik yondashuv sifatida konseptual modellashtirish, diskurs-analiz va qiyosiy-istorik tahlil uyg'unlashtirildi. Mexanizm darajasida konseptual modellashtirish siyosiy mentalitetning

³ Соловьёв А. И. Политическая коммуникация. Москва, Аспект Пресс, 2004. 284 с.

⁴ Habermas J. The Structural Transformation of the Public Sphere. Cambridge, Polity Press, 1989. 301 p.

ta’rifini, tarkibiy qismlarini va ularning o’zaro aloqalarini formal mantiqqa yaqin shaklda tuzadi; diskurs-analiz esa siyosiy ma’nolarning platformalarda qanday kodlanishi va qayta tarqatilishini tushuntiradi; qiyosiy-istorik tahlil esa axborotlashuvdan avvalgi ommaviy kommunikatsiya rejimlari bilan hozirgi rejim o’rtasidagi farqlarni ochib beradi. Masalan, “siyosiy voqea”ning gazetadagi narrativi bilan ijtimoiy tarmoqdagi memlashtirilgan ko’rinishi qiyoslanib, affektiv rezonansning kuchayish kanallari ajratiladi. Tadqiqotda ko’rsatkichlar o’rtasidagi bog’liqlikni ifodalash uchun soddada indekslash yondashuvi taklif qilindi, bunda normalashtirilgan qiymatlar 0 dan 1 gacha diapazonda birlashtirildi. Ilmiy izoh sifatida, metodlarning kombinatsiyasi siyosiy mentalitetni bir vaqtning o’zida kognitiv, affektiv va normativ qatlamlarda ko’rish imkonini beradi, bu esa faqat bitta metod bilan erishib bo’lmaydigan ko’p o’lchovli izohni ta’minlaydi.⁵

Operatsionallashtirish uchun siyosiy mentalitet uch qatlamli model ko’rinishida belgilandi va har bir qatlam uchun kuzatiladigan proksi-ko’rsatkichlar tanlandi. Mexanizm shundan iboratki, kognitiv xaritalash qatlamida axborotni tanlash va tekshirish odatlari, manbalar xilma-xilligi va “bilim arxivi”ning strukturalanishi; affektiv rezonans qatlamida emotsional reaksiya tezligi, qutblanish intensivligi va identifikatsion signallar; normativ orientatsiya qatlamida esa legitimlik mezonlari, adolat tasavvuri va ishtirok etikasi indikator sifatida ishlatiladi. Masalan, foydalanuvchining bir mavzu bo’yicha kamida uch xil manbani solishtirishi kognitiv xaritalashning murakkablashganini anglatishi mumkin, holbuki faqat bitta kanalga yopishib olish segmentatsiya kuchayganidan dalolat beradi. Internetdan foydalanish tezligi va mobil qurilma ulushi oshgani sari “tezkor reaksiya” ulushi ko’tarilishi ehtimoli yuqori bo’lib, ayrim kuzatuvlarda yangilikka birinchi soat ichida berilgan izohlar umumiy muhokamaning katta qismini tashkil etishi qayd etiladi. Ilmiy izoh sifatida, proksi-ko’rsatkichlar siyosiy mentalitetni bevosita o’lchash qiyin bo’lgan holatda, uning izlarini kommunikativ amaliyotlarda aniqlashga xizmat qiladi va nazariy modelni amaliy tadqiqotga ko’prikladi.

Results. Siyosiy mentalitetning uch qatlamli modeli axborotlashuv sharoitida o’zgarishlarning ichki mantiqini tizimli ko’rsatdi. Mexanizm darajasida kognitiv xaritalash axborotning ko’pligi sababli “filtrlar”ga tayanishga majbur bo’ladi va bu filtrlar ko’pincha algoritmik tavsiyalar, do’stlar tarmog’i va trend indikatorlari orqali ishlaydi; natijada individning siyosiy bilimi ko’proq yo’naltirilgan oqimga aylanadi. Masalan, bir xil siyosiy mavzu bo’yicha turli auditoriyalar qarama-qarshi “faktlar” to’plamini ko’rishi mumkin, chunki ularning platformadagi xulqi turlicha profil sifatida qayd etiladi va tavsiyalar shunga mos optimallashtiriladi. Kuzatiladigan tendensiya sifatida, ijtimoiy tarmoqlar yangilik manbai sifatida kuchaygani sari manbalar konsentratsiyasi ham oshadi, ya’ni foydalanuvchilar ko’p ma’lumot ko’rsa ham, ularning asosiy qismi bir necha platforma ichida qoladi; bu “ko’rinadigan xilma-xillik, yashirin birxillik” effektini kuchaytiradi. Ilmiy izoh sifatida, bunday holat siyosiy epistemologiyada “bilimning vositachilari” degan tushunchani institutlardan algoritmik arxitekturaga ko’chirishni talab qiladi.

Affektiv rezonans qatlamida o’zgarishlar tezlik va viruslilik xususiyatlari bilan ajralib turadi. Mexanizm shundan iboratki, platforma dizayni e’tiborni ushlab turish uchun emotsional kontentni kuchaytiradigan signallardan foydalanadi, bu esa siyosiy mavzularda qo’rquv, g’azab yoki istehzo kabi affektlarning tez tarqalishiga olib keladi. Masalan, mem va qisqa video formatlarida siyosiy mazmun ko’pincha soddalashtirilgan ramzlar orqali uzatiladi va ramzlar identifikatsiyani tez faollashtiradi, natijada muhokama ko’proq “kim kimga qarshi” sxemasida quriladi. Raqamli muhitda repost va layk kabi tezkor aktlarning ulushi yuqori bo’lgani sababli, deliberativ izoh yozish kabi “sekin” amaliyotlar nisbatan kamayadi; ayrim platformalarda eng ko’p ko’riladigan siyosiy

⁵ Соловьёв А. И. Политическая коммуникация. Москва, Аспект Пресс, 2004. 284 с.

kontentning katta qismi 30-60 soniyalik segmentlarda jamlangani kuzatiladi. Ilmiy izoh sifatida, bu natija siyosiy mentalitetdagi affektiv komponentni faqat psixologik xususiyat emas, balki texnik arxitektura bilan birga ishlab chiqiladigan ijtimoiy hodisa sifatida ko'rsatadi.

Normativ orientatsiya qatlamida “algoritmik legitimlik” va “raqamli ishonch” mezonlari markazga chiqdi. Mexanizm darajasida legitimlik endi faqat huquqiy protseduralar va an'anaviy institutlar bilan emas, balki axborotning shaffofligi, tekshiriluvchanligi va platformalarning qoidalari bilan ham bog'lanadi; foydalanuvchi siyosiy qarorni baholashda manbaning “qanday tarqatilgani”ni ham e'tiborga oladi. Masalan, biror xabar “botlar” tomonidan ko'paytirilgani haqidagi gumon paydo bo'lsa, mazmun to'g'ri bo'lsa ham ishonch pasayishi mumkin, aksincha, ishonchli verifikatsiya belgisi bo'lsa, mazmun tezroq qabul qilinadi. Kuzatuvlar shuni ko'rsatadiki, so'nggi yillarda ko'plab mamlakatlarda dezinformatsiyadan xavotir bildirganlar ulushi yuqori darajada saqlanib qolmoqda, bu esa normativ talablarda “haqiqat standarti” va “platforma mas'uliyati”ning kuchayishini anglatadi. Ilmiy izoh sifatida, normativ orientatsiyadagi bu siljish siyosiy madaniyatni baholashda raqamli muhitga xos mezonlarni kiritish zaruratini asoslaydi.

Natijalarni tizimlashtirish uchun konseptual indekslash jadvali taklif etildi va unda uch qatlam bo'yicha asosiy indikatorlar jamlandi. Mexanizm shundan iboratki, har bir indikator 0 dan 1 gacha normalashtiriladi, so'ng qatlam ichida o'rtacha qiymat olinadi va yakunda uch qatlamning vaznli yig'indisi umumiy siyosiy mentalitet transformatsiyasi indeksini beradi. Masalan, manbalar xilma-xilligi 0,7; tekshirish odati 0,4; platforma konsentratsiyasi 0,8 bo'lsa, kognitiv qatlam ichida “yo'naltirilgan bilim”ning yuqoriligi qayd etiladi va bu segmentatsiya xavfini ko'rsatadi. Quyidagi jadval indikativ xarakterga ega bo'lib, amaliy tadqiqotlarda so'rovnoma va raqamli izlar tahlili bilan boyitilishi mumkin: jadvalda kognitiv qatlamda manba xilma-xilligi, tekshirish chastotasi, kontent uzunligi; affektiv qatlamda emotsional reaksiya tezligi, qutblanish indeksi, identifikatsion signal chastotasi; normativ qatlamda platformaga ishonch, shaffoflik talabi, legitimlik bahosi keltiriladi. Ilmiy izoh sifatida, indeks siyosiy mentalitetni “yaxshi-yomon” dichotomiyasiga tushirmasdan, ko'p o'lchamli tahlil qilish imkonini beradi va siyosatshunoslik hamda falsafiy tahlil o'rtasida hisob-kitobli til yaratadi.

Jadval. Siyosiy mentalitet o'zgarishlarini baholash uchun qatlamlar va proksi-indikatorlar

Qatlam nomi; Asosiy indikatorlar; Kuzatiladigan o'lchov birligi; Talqin

Kognitiv xaritalash; manba xilma-xilligi; tekshirish odati; platforma konsentratsiyasi; ulush va chastota; axborot dietasining murakkabligi yoki segmentatsiyasi

Affektiv rezonans; reaksiya tezligi; qutblanish indeksi; emotsional kontent ulushi; vaqt va ulush; viruslilik va emotsional kuchaytirish darajasi

Normativ orientatsiya; raqamli ishonch; shaffoflik talabi; algoritmik legitimlik bahosi; ball va ulush; institutsional va platformaviy mezonlar uyg'unligi

Discussion. Olingan natijalar siyosiy mentalitetning klassik talqinlariga qo'shimcha ravishda axborot arxitekturasi omilini markazga olib chiqadi va bu yondashuv zamonaviy tarmoqli jamiyat haqidagi qarashlar bilan mos keladi. Mexanizm jihatidan Castellsning tarmoq strukturalari hokimiyatni qayta taqsimlashi haqidagi g'oyasi biz taklif etgan modelda algoritmik vositachilik orqali konkretlashtiriladi, ya'ni “oqimlar” faqat aloqa kanali emas, balki mentalitetni qayta sozlaydigan filtrlash mashinasidir.⁶ Masalan, kognitiv xaritalashning yo'naltirilishi institutlar tomonidan emas, ko'pincha platforma optimallashtirish maqsadlari tomonidan belgilanishi mumkin, bu esa siyosiy ma'lumotni “ommaviy manfaat”dan ko'ra “e'tibor samaradorligi”ga yaqinlashtiradi. Statistik ko'rsatkichlar internetning ommaviylashuvi bilan birga platformalarning

⁶ Castells M. The Rise of the Network Society. Oxford, Wiley-Blackwell, 2010. 656 p.

axborot bozori ulushi ortganini ko'rsatgani uchun, mentalitet o'zgarishini shaxsiy tanlov bilan cheklab bo'lmaydi va infratuzilmaviy determinantlar ham hisobga olinadi. Ilmiy izoh sifatida, bunday muhokama siyosiy falsafadagi agentlik tushunchasini texnik vositachilik sharoitida qayta talqin qilishga yordam beradi.

Habermasning jamoatchilik maydoni konsepsiyasi nuqtai nazaridan natijalar deliberativ muloqotning shartlari raqamli muhitda qayta dizayn qilinayotganini ko'rsatadi. Mexanizm shundan iboratki, deliberatsiya uchun zarur bo'lgan dalillar, vaqt va o'zaro tinglash resurslari platformalarning tezkorlik va ishtirok metrikalari bilan raqobatga kiradi, natijada affektiv rezonans ko'pincha argumentativlikdan ustun keladi.⁷ Masalan, qisqa formatli kontent muhokamani tez “pozitsiya bildirish”ga aylantiradi, bu esa normativ orientatsiyada “adolat” yoki “protsedura” kabi murakkab tushunchalarning soddalashtirilishiga sabab bo'lishi mumkin. Biroq bu jarayonni mutlaqo salbiy deb baholash ham biryoqlama bo'ladi, chunki raqamli ishtirokning tranzaksiya xarajatlari pasayishi ayrim guruhlar uchun siyosiy ovoz berish imkonini oshiradi. Dunyo miqyosida onlayn petitsiyalar, jamoaviy monitoring va raqamli murojaatlar amaliyoti kengaygani haqidagi kuzatuvlar ishtirok kanallari ko'payganini bildiradi, lekin sifat masalasi ochiq qoladi. Ilmiy izoh sifatida, bu ikkiyoqlama natija siyosiy mentalitetni “modernizatsiya” yoki “degradatsiya” kabi teleologik sxemalardan xoli, murakkab adaptatsiya jarayoni sifatida ko'rishni taqozo etadi.

Taklif etilgan “raqamli ishonch” va “algoritmik legitimlik” kategoriyalari mavjud adabiyotlarda ko'proq media tadqiqotlari doirasida uchrasa-da, ularni siyosiy mentalitetning normativ qatlamiga tizimli kiritish nazariy foyda beradi. Mexanizm darajasida raqamli ishonch uch komponentga ajraladi: manba ishonchliligi, platforma qoidalariga ishonch va verifikatsiya amaliyotiga tayanuvchi o'z-o'zini nazorat; algoritmik legitimlik esa tavsiya tizimlarining shaffofligi, adolatliligi va hisobdorligi haqidagi tasavvurlardan tarkib topadi. Masalan, foydalanuvchi “nega menga aynan shu kontent ko'rsatildi” degan savolga javob topa olmasa, u axborot maydonini manipulyativ deb qabul qilishi ehtimoli oshadi, bu esa siyosiy qarorlar haqidagi umumiy ishonchni ham pasaytirishi mumkin. Bu masala platformalarning shaffoflik siyosati va fact-check institutlarining tarqalishi bilan bevosita bog'liq bo'lib, so'nggi yillarda ko'plab mamlakatlarda tekshiruv tashabbuslari soni oshgani kuzatiladi. Ilmiy izoh sifatida, kategoriyalar siyosiy falsafadagi legitimlik muammosini raqamli boshqaruv va kommunikatsiya boshqaruvi bilan tutashtirib, yangi tadqiqot yo'nalishlari uchun konseptual tayanch yaratadi.⁸

Tadqiqot cheklovlari, avvalo, indekslash yondashuvining konseptual ekanligi va ayrim ko'rsatkichlar uchun kontekstga sezgir empirik o'lchovlar talab qilinishida ko'rinadi. Mexanizm jihatidan proksi-indikatorlar bevosita mentalitetni emas, uning kommunikativ izlarini o'lchaydi, shu sababli sabab-oqibat bog'lanishlarini qat'iy isbotlash uchun uzunlamas dizaynlar va eksperimental yondashuvlar zarur bo'ladi. Masalan, qutblanish indeksining oshishi algoritmik filtrlashdan kelib chiqadimi yoki avvaldan mavjud siyosiy bo'linishlar platformada kuchaytiriladimi, degan savol alohida testni talab qiladi. Kelajakdagi izlanishlarda platforma siyosati o'zgargan davrlar bo'yicha tabiiy eksperimentlar, shuningdek, so'rovnoma va raqamli izlar tahlilini birlashtirgan aralash dizaynlar qo'llanishi mumkin. Bunday ishlar uchun namunaviy hajm va reprezentativlik muhim bo'lib, kamida bir necha ming respondentli kesimlar va mintaqalararo qiyoslar tavsiya etiladi. Ilmiy izoh sifatida, cheklovlarni tan olish modelning normativ qiymatini

⁷ Habermas J. The Structural Transformation of the Public Sphere. Cambridge, Polity Press, 1989. 301 p.

⁸ Toffler E. Uchinchi to'lqin. Moskva, AST, 2004. 784 b.

Floridi L. The Philosophy of Information. Oxford, Oxford University Press, 2011. 405 p.

pasaytirmaydi, aksincha, uni empirik tekshiruvga tayyorlaydi va nazariya hamda o'lchov o'rtasidagi masofani qisqartiradi.

Conclusion. Axborotlashgan jamiyat sharoitida siyosiy mentalitet o'zgarishi axborotning ko'pligi bilan emas, balki axborotning qanday filtrlab tarqatilishi va qanday tezlikda iste'mol qilinishi bilan tizimli ravishda belgilanadi. Taklif etilgan uch qatlamli model siyosiy mentalitetni kognitiv xaritalash, affektiv rezonans va normativ orientatsiya birliklarida tushuntirib, ularning har birida raqamli infratuzilma va algoritmik vositachilikning o'ziga xos rolini ko'rsatdi. Natijalar kognitiv qatlamda yo'naltirilgan axborot dietasi va segmentatsiya xavfini, affektiv qatlamda esa emotsional kuchaytirish va tezkor reaksiya dominantligini, normativ qatlamda esa raqamli ishonch va algoritmik legitimlik mezonlarining markazlashuvini umumlashtirdi. Shuningdek, siyosiy madaniyatni baholashda platformaviy arxitektura va ishonch indikatorlarini hisobga oladigan ko'rsatkichlar tizimini qo'llash zarurligi asoslandi. Umuman, siyosiy mentalitetning transformatsiyasi murakkab adaptatsiya jarayoni bo'lib, u ishtirok imkoniyatlarini kengaytirishi bilan birga, bilish va ishonchning yangi zaif nuqtalarini ham yuzaga chiqaradi. Kelgusi tadqiqotlar modelni empirik tekshirish, indekslarni kontekstga mos kalibrlash va raqamli siyosiy kommunikatsiya uchun etik-me'yoriy standartlarni ishlab chiqishga yo'naltirilishi mumkin.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. Toffler E. Uchinchi to'lqin. Moskva, AST, 2004. 784 b.
2. Floridi L. The Philosophy of Information. Oxford, Oxford University Press, 2011. 405 p.
3. Habermas J. The Structural Transformation of the Public Sphere. Cambridge, Polity Press, 1989. 301 p.
4. Castells M. The Rise of the Network Society. Oxford, Wiley-Blackwell, 2010. 656 p.
5. Соловьёв А. И. Политическая коммуникация. Москва, Аспект Пресс, 2004. 284 с.
6. Қодиров Б. Сиёсий маданият ва ижтимоий онг муаммолари. Тошкент, Фан, 2016. 256 б.